

2
0
2
3

Voorbij de komma

Wim Kuin
Kunstacademie
Haarlem Leiden
1-3-2023

VOORBIJ DE KOMMA.....

Scriptie bij het afstuderen aan de
Kunstacademie Haarlem Leiden.

Wim Kuin, Leiden, Maart 2023

Begeleiders: docenten Margreet Bouman,
Pieter Kusters en Harke Kazemier.

Meelezers: Hans Wentzel en

Rob van den Boom, Monique van der Gaag.

Voorwoord: Voorbij de komma! ¹

“Jouw creatieve inzet is groot en schudt zaken op, dat roept weerstand op naar jou als persoon.” Iemand schreef deze zin in een app-bericht. Ik ben mij er onvoldoende van bewust dat dit zo is. Door mijn aanwezigheid roep ik dit dus op. Wat ben ik aan het doen? Maken? Is het kunst? Ben ik een kunstenaar en wat wordt het uiteindelijke product?

Deze scriptie doet verslag van een leerproces in de periode 2019-2023.

Het geeft ook iets weer van wie ik ben en wat ik maak.

Ik vertel over een aantal ervaringen in mijn kunstpraktijk.

Daarbij staan drie begrippen centraal:

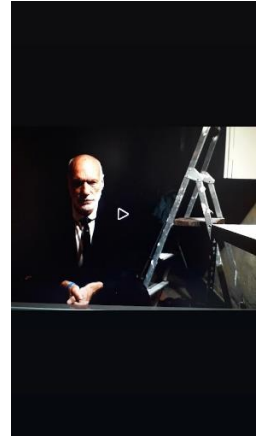
Maken = denken - opschrijven - er over praten – doen

**Kunst = kunst, het zichtbare resultaat van het doen,
Omdat ik het zo noem**

Soort

**Kunst = iets met proces en product, participatie en
verandering, verf doek en kleur**

¹ Titel Bezinningsdag 26 maart 2023, slot kunstproject Ekklesia.

Inleiding

Kijken in de spiegel van je eigen ziel is als het zoeken van de kunstenaar naar de wensen van het model, de muze, zijn object van obsessie.²

De Ekklesia³ als muze vind ik wel een leuke gedachte. Nog voordat we samen met de opleiding aan de Kunstacademie begonnen definieerden we een soort omgeving voor 'kunst'. Over wie of wat gaat dit en wanneer speelt het zich af? Samen met Rob van den Boom, toen nog bestuurslid van de Ekklesia, bedacht ik een 'kunstpraktijk'. Voor ons betekende het een keuze voor een groep/organisatie voor wie, waarmee en waarvoor we kunst wilden maken. Ter ondersteuning en teneinde onszelf verder te scholen schreven wij ons in bij de Kunstacademie. Deze praktijk en haar geschiedenis inspireerden ons tot thema's en activiteiten. Volgens sommigen is het een obsessie geworden, maar dat is misschien overdreven. Het gaat wel over het moeilijkste werk wat ik ooit heb gedaan. Door deze praktijk werd de vraag "Hoe maak ik kunst?" belangrijk. Ik ga ermee aan de slag.

Hoofdvraag : Hoe maak ik kunst?

Deelvragen: Wat is voor mij het belang van het *maken*? Wie ben ik als ik kunst maak? Wat voor *soort* kunst wil ik maken?

'Hoe maak ik kunst', is een onderwerp waar ik dagelijks mee bezig ben. Het was de 'probleemstelling' waarmee ik de opleiding begon. En het is nu de vraag waarmee ik afstudeer.

² Eigen quote

³ Progressief christelijke, oecumenische, geloofsgemeenschap in Leiden

“In juni 2023 hoop ik mijn opleiding aan de Kunstacademie Haarlem Leiden te kunnen afsluiten als 'agogisch werkende kunstenaar'. Als afstudeerwerkstuk wil ik werken aan een project gericht op 'politiek kritische verandering'.

Daarvoor wil ik samenwerken met een organisatie. Kunst als middel en als doel houdt mij al 10 jaar bezig. Hiervoor was ik docent agogisch werk en ik ben ook opgeleid als docent levensbeschouwing en kerkelijk opbouwwerker. In de periode september 2022 - mei 2023 gaat de samenwerking met de Ekklesia in Leiden vorm krijgen“. ⁴

Ik gebruik in deze samenwerking mijn kunstenaarschap en mijn 'agogische' achtergrond⁵. In deze scriptie maak ik helder wat de opleiding mij heeft gebracht en hoe ik nu verder kan. Daarbij besteed ik ook aandacht aan de maatschappelijke omstandigheden waaronder ik als kunstenaar mijn 'werk' probeer te realiseren. De organisatie waarmee ik samenwerk is bepalend voor de grenzen en de mogelijkheden van mijn participatieve aanpak.

“De afgelopen tweeënhalve jaar waren zwaar voor de Ekklesia als gemeenschap. Net als bij veel andere organisaties leidde de coronapandemie tot voortdurende aanpassingen, discussies en meningsverschillen. Ondertussen moeten er ook beslissingen worden genomen voor de langere termijn. Bij dit alles speelt ook een turbulente maatschappelijke dynamiek. Denk aan het debat over ongelijkheid (de toenemende armoede, de beweging 'Black Lives Matter') de onverwachte oorlog in Oekraïne en een nieuwe instroom van vluchtelingen”⁶ Het denken in 'modellen' (agogische benadering **micro-meso-macro**) helpt mij in mijn aanpak. Het gaat om hoe ik (micro) de context beleef vanuit mijn professie (meso) binnen een breder maatschappelijk verhaal (macro).

Mijn eerste docent kunstbeschouwing, Barthel Brussee, reikte het **Dat, Hoe en Wat** schema aan. De “verlichtingsdriehoek” van Pieter Berkhout docent aan de Kunstacademie Haarlem Leiden (**Visie Verf** en **Verbeelding** – een kleine eigen aanpassing) en de kunstfilosofie van docente Margreet Bouman (**proces en product**) ga ik combineren tot een eigen aanpak/model.

⁴ Citaat 1 uit subsidieaanvraag

⁵ Werker en docent in CMV (culturele maatschappelijke vorming) een agogische praktijk. Agogisch werken betekent werken met en voor mensen in een specifieke context met een maatschappelijke of culturele vraag.

⁶ Citaat 2 idem.

Deze aanpak plaats ik ook in het licht van de inzichten die we opdeden tijdens de laatste Documenta 2022 in Kassel⁷. Het kunstcollectief werd wereldwijd op de kaart gezet. De aandacht voor het **collectief** past ook bij onze praktijk.

Zo begint mijn poging om mijn denken en handelen als ‘agogisch werkende kunstenaar’ vorm te krijgen. Door te denken over, te werken aan en door een zichtbaar verbeeldend resultaat, hoop ik dat mijn ‘werk’ als ‘kunst’ wordt ervaren. Kunst waar met meerderen aan is gewerkt en met een actueel thema.

Mijn onderzoeksvraag is: “Hoe maak ik participatieve, maatschappelijk relevante, kunst?”

De vraag ga ik beantwoorden door over mijn ‘stappen’ en ‘werk’ te schrijven. Het systematisch beschrijven en analyseren van mijn ervaringen en ideeën zie ik als mijn ‘narratieve’ onderzoeksmethode.

Een centrale positie krijgt het werk ‘160 tinten bruin’, een kunstwerk met een kunstzinnige geschiedenis en een bijzondere participatieve praktijk. Dit verhaal begint met mijn project uit het eerste jaar van de opleiding “de Robijnhof”. De worsteling bij de start van dit afstuderen is het begin van mijn bewustwording over een eigen aanpak. Uiteindelijk gaat het over ‘de kunst’ die ik laat zien tijdens mijn afstudeerexpositie eind mei 2023, maar daarvoor gebeurt er nog van alles. Ik hoop voldoende duidelijk te kunnen maken dat ik eigenlijk niets alleen heb gedaan. De opbouw van deze scriptie is als volgt. Hoofdstuk 1 gaat over het ‘maken’ en samenwerken. Hoofdstuk 2 gaat over de discussie wat is ‘kunst’. Hoofdstuk 3 een ‘soort van’ eigen ‘kunstpraktijk’.

De termen die ik gebruik zal ik zoveel mogelijk uitleggen in de context van mijn verhaal. Het wordt geen literatuurstudie met verwijzingen naar bronnen. Waar nodig zal ik refereren aan boeken, kunstenaars en evenementen die van belang zijn voor het begrijpen van de tekst.

⁷ Elke Documenta (5 jaarlijkse internationale kunstmanifestie) wordt door een andere curator samengesteld. Dit keer heeft het Indonesische collectief **ruangrupa** de artistieke leiding. De rode draad in 2022 zijn de waarden en ideeën van **lumbung** (Indonesisch voor gemeenschappelijke rijstopslag). Het artistieke en economische model is gebaseerd op het collectief, het gemeenschappelijk opbouwen van hulpbronnen en de eerlijke verdeling. Op basis van dit principe wordt op elk niveau binnen het kunstevenement samengewerkt en het tentoonstellingsconcept verwerkt.

2

Hoofdstuk 1 Maken en Samenwerken

Denken - opschrijven - er over praten – samen doen

Meestal heb ik heel veel woorden nodig, soms vermoeiend voor mijzelf en anderen. Iets in één beeld vangen en daarmee een verpletterende indruk achterlaten, dat is wat ik wil als kunstenaar. De twee eerste foto's in deze scriptie laten iets hiervan zien. In de kelder van het kunstenaarscentrum 'Haagweg4' doe ik een oproep voor crowdfunding. Prachtig in beeld gebracht door Noah Groen. Samen met degenen die op de foto staan, uit een serie van stadsfotograaf Patricia Nauta, open ik het Robijnhof-kunstproject.

'Kunstenaar' zijn, is de meest lastige baan tot nu toe. Grappig idee als je bijna voor de tweede keer met pensioen gaat. Je neemt wel je eerdere ervaring mee, niet altijd gemakkelijk. Ook met het opschrijven heb ik soms veel woorden nodig. Daarom heb ik schemaatjes maken altijd lekker gevonden, soms tot ergernis van studenten en collega's. Voor mijzelf in ieder geval handig. Het geeft me enig houvast bij alle creatieve chaos in mijn hoofd.

Per hoofdstuk werk ik de stappen uit. Hier dus stap 1 over denken, opschrijven, praten, doen, weer denken, opschrijven, praten en uiteindelijk gewoon iets doen. En dat is bij mijn manier van kunst maken wel prettig, het levert in ieder geval iets tastbaars op.

 Stap 1

Het in kaart brengen, het blijven benoemen van het proces en het steeds weer zichtbaar maken wat je samen doet.

Ik ga aan de slag met mezelf en mijn naasten. Dit is een groep die kan veranderen, groter, kleiner of diverser kan worden. Maar het gaat vooral om verhaal en commitment. De Robijnhof werd een succes door de verschillende 'kwaliteiten' die elkaar vonden. Bij de Ekklesia verloopt het wat moeizamer, maar er is een groeiende groep, meer geformaliseerd. Daarom raakt mijn thema ook 'structuur' en 'cultuur'. Het collectief binnen de Ekklesia omvat momenteel de Kunstcommissie. Onze positie in het geheel van de organisatie was erg afhankelijk van één persoon. Door corona-perikelen leidde dit tot spanningen en weerstanden. Het onderwerp "Slavernij toen en nu" biedt mogelijkheden tot een uitbreiding van de participerende personen, groepen en organisaties. Het is de aanleiding voor het opzetten van het projectteam 'Vorbij de komma'.

Het project Robijnhof wordt uitgewerkt als casus 1. Het mislukken van de start van het project Ekklesia als casus 2. De succesvolle samenwerking rond Slavernij wordt gaandeweg casus 3.

De narratieve benadering (www.wimkuin.nl) uit mijn oude schema laat ik niet los. Ik heb altijd een verhaal nodig om mij als werker, als kunstenaar te legitimeren en te positioneren. Dit verhaal draait om een toevallige beslissing. Tien jaar geleden schreef ik mij in bij de Kamer van Koophandel en noemde mij kunstenaar. Ik kreeg een atelier, zocht een galerie, zocht collega's en zette projecten op. Vijf jaar geleden begon ik een opleiding en nu studeer ik af.

In mijn verhaal speelt 'de hele geschiedenis' mee. De kunstgeschiedenis brengt spannende voorbeelden van processen en producten. De kunstfilosofie helpt met het duiden van ontwikkelingen. Mijn 'agogische' vaardigheden bij het sturen en benoemen van contacten en doelen benoem ik op drie niveaus van denken: micro, meso, macro.

Centraal in casus 1, onder de titel 'toevallig', komt het verhaal over het onderkennen van weerstanden en daar iets op verzinnen (het voorbeeld speelt op micro-niveau).

Centraal in casus 2, onder de titel 'mislukt', komt het verhaal over het kiezen van het verkeerde thema voor deze organisatie op dit moment (meso).

Centraal in casus 3, onder titel 'succes', komt het verhaal over de inspirerende samenwerking met een grote groep 'kunstenaars' en de aansluiting bij een maatschappelijke ontwikkeling (macro).

Handig voor het verdere verhaal is het schema, de matrix, waarin ik een aantal begrippen hanteerbaar maak. In het proces van produceren als kunstenaar maak je steeds 'beeldende' keuzes, bewust of onbewust. Waar komen die vandaan? Pieter Berkhout onderwees ons in de, zo door hem genoemde, 'verlichtingsdriehoek'. In dat woord zitten twee belangrijke elementen. Ten eerste het inzicht dat de Verlichting, als filosofischmaatschappelijke stroming, ons aan het eind van de Franse Revolutie heeft bevrijd van koning en kerk als absolute heersers. Ten tweede het gegeven dat de kunst zich vanaf dat moment 'relatief' autonoom is gaan ontwikkelen. Maar tegenwoordig hoeven we niet meer alléén te handelen, leveren we een stukje autonomie in en werken en sturen we in het 'collectief'.

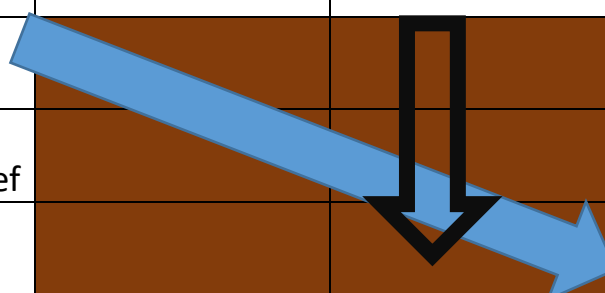
Dit zijn in het kort een serie opvattingen die mijn **visie** op kunst kleuren; postmodernisme en politieke bewegingen na **9-11** doen de rest.

Naast dit ingewikkelde filosofische debat bestaat er ook nog zo iets als 'materiaal' waar je als beeldend kunstenaar het liefste mee werkt. Ik kies dan vooral voor **verf**. En dan bedoel ik alles waar je beeldend in 2D en 3D je verhalen mee kunt proberen te vertellen. De **verbeelding** in de driehoek, dat waar ik met het collectief en de participanten bij uitkomt: het product tijdens en aan het eind van het proces. Maar ook dat wat zich in mijn hoofd en dat van anderen als mogelijk beeld vormt, kleur krijgt, het beeld dat ons stuurt.

B.v. het idee **160 zestig tinten bruin wordt 160 schilderijtjes op een wandkleed**. Zie cases 1 en 3.

In het volgende hoofdstuk ga ik meer in op 'Theoretisch kader' en uitleggen hoe ik tot de modellen ben gekomen. Ik geef nu reeds mijn model als illustratie en ik schets kort de drie praktijksituaties, de drie casussen.

proces Casus 1, 2 en 3	Visie	Verf	verbeelding
dat micro persoon			
hoe meso professie/collectief			
wat macro politiek			product
product Foto 3 4 5	stap 1	stap 2	stap 3

3

Ik kom binnen: er gebeurt van alles.

4

Ik wil kunstenaar zijn in een organisatie.

5

De schilderijtjes doen hun werk, het kunnen er 160 worden.

Casus 1: De Robijnhof

Toevallig kwamen we elkaar tegen aan **de gele tafel**. Maatschappelijk werkster Fransje Barnard ken ik van de opvang van de Syrische vluchtelingen. Op dat moment werk ik vanuit Joris 21, een expositie en actiecentrum voor kunstenaars. Fransje werkt in de Robijnhof, een sociaal experiment van de gemeente: senioren, asielzoekers, studenten en mensen met een begeleidingsvraag mogen proberen er met elkaar wat van te maken. Kom erbij en luister, iedere dag gebeurt er weer iets anders. Het is een het verhaal over het onderkennen van weerstanden en het oplossingen vinden voor dat soort problemen. Praten helpt, maar doen ook: we maken muurschilderingen, organiseren een schilderwerkplaats en beginnen het sjoelproject (senioren leren asielzoekers sjoelen). Hier begint '160 tinten bruin'. Er wonen hier 160 mensen. En het is 160 jaar geleden dat de slavernij in de voormalige koloniën is afgeschaft.

Tijdens de volgende dialoog: "Ik moet er niks van hebben." - "Wat moet ik met die zwarten?" - "Heb je wel eens naar jezelf gekeken?", ben ik schilderijtjes gaan maken met de aanwezigen en kwam het gesprek over de geschiedenis van mensen en hun 'kleur' (huid, afkomst, politiek, toekomst) vanzelf op gang.

Casus 2: De Ekklesia⁸

Ben ik een **mislukte** kunstenaar? En komt dat door mijn verkeerde inschatting van de Ekklesia als kerkelijke organisatie? Hoe kwam het dat ik weer naar **de kerk** ging? Al zeventig jaar houdt dit fenomeen me bezig. Ik ben erin geboren en ik zal erin sterven. En ondertussen verhoud ik mij steeds weer opnieuw tot de daar aanwezige professionals en hun verhalen. In de Ekklesia komen veel stromingen en opvattingen samen. Tijdens corona liep het helemaal vast. Er kwam ruzie! Die wilde ik oplossen met 'kunst'. Mijn idee stuitte op weerstand. Het thema geschiedenis, cultuur en structuur is om zo'n probleem binnen deze organisatie op te lossen op dit moment niet geschikt.

In de wandelgangen hoorde ik de volgende opmerkingen: “Ik vind het maar rommel wat jij maakt.” - “Ga je weer iets doen met de kinderen?” - “De mensen begrijpen je werk niet.”

Op basis van deze leerervaring maakte ik een aantal nieuwe keuzes:

1. Aandacht voor het inhoudelijke verhaal over kunst; informatie over relatie kunst en religie, activistische kunst, kunst met kinderen en een persoonlijk verhaal over afkomst en kunst.
2. De samenwerking rond 'Black Lives Matters' slaat aan. Het wordt toegespitst op het thema '**Slavernij toen en nu**', een actueel en inspirerend thema.
3. We verbreden het **samenwerkingsverband**.

⁸ De Ekklesia is een Leidse oecumenische autonome geloofsgemeenschap met ongeveer 450 leden. Naast de religieuze activiteiten draait er een 'taalschool' voor vluchtelingen en steunt men een 'oogsttuin' t.b.v de Voedselbank.

Casus 3: Slavernij in de Hooglandse kerk

Het is gelukt. We gaan een bezinningsdag organiseren in de Leidse Hooglandse Kerk. De dialoogtafels moeten een centrale plek krijgen en we kunnen misschien wel 160 ‘kunstenaars’ uitnodigen. Heb ik nu ‘succes’? Het thema is actueel, onze premier Mark Rutte levert zelfs de titel voor ons verhaal. ‘**Voorbij de komma**’ is de nieuwe leus voor de omgang met het verhaal van de slaafgemaakten en hun rol in het ‘nieuwe’ bewustwordingsverhaal. Iedereen gaat zijn geschiedenis onderzoeken en lijkt vervolgens excuses te willen aanbieden. Wat moet ik daar als kunstenaar mee? De gospels van ‘Songs of Freedom’⁹ zijn in ieder geval een aanknopingspunt. Het onderzoek naar de rol van de kerken¹⁰ laat zien hoe religie - en in het verlengde daarvan de kunst - heeft bijgedragen aan een morele acceptatie van de slavernij en dus ook aan het geweld wat daarbij hoorde.

“We doen mee” - “We gaan zingen” - “We gaan verhalen vertellen en actie voeren”.

Nu ik weet wat ik ga doen, kan ik ook gemakkelijker anderen erbij betrekken om zo tot een samenwerkend collectief te komen. Het communiceren en afspreken wordt steeds belangrijker en ingewikkelder. De kunst staat niet meer op de eerste plaats.

⁹ Koor en stichting voor de viering van Keti Koti.

¹⁰ Brochure slavernij onderzoek Martijn Stoutjesdijk.

“Jouw creatieve inzet is groot en schudt zaken op; dat roept weerstand op naar jou als persoon.” ¹¹

Hoofdstuk 2 Kunst

Visie ontwikkelen – praten over een kunstpraktijk - samen werken met verf geeft voldoening en verbeelding

Kunst is het zichtbare resultaat van het ‘beeldend’ handelen van de kunstenaar als de kunstenaar de bedoeling heeft om kunst te maken.¹²

De ‘agogisch’ werkende kunstenaar ziet zichzelf als instrument (micro), in een groep/organisatie (meso) binnen een maatschappelijke context (macro). De drie niveaus van handelen vallen voor mij samen met de ideeën over participatiekunst (de kunstenaar werkt samen met betrokkenen) en over community art (de kunstenaar ondersteunt de deelnemers bij het maken van een gezamenlijk kunstwerk). Nieuw is het collectieve handelen en de maatschappelijke doelen, die horen bij activistische kunst. Hoe om te gaan met collectief handelen is nog een uitdaging. Dat zal ik verder uitwerken in hoofdstuk 3.

¹¹ Whatsapp bericht rond 1ste bestuursvergadering met Ekklesia.

¹² Michael van Hoogenhuyze in ‘Van Muzisch spel naar muzisch denken, het denkproces van de kunst’.

Bij stap 1 hoorde de beslissing, **dat** ik kunst wil gaan maken. Dus moet ik mij daarover verantwoorden. Door deze persoonlijke beslissing word ik gedwongen om een visie te hebben over kunst maken. Bij een tekst over visie gaat het om geschiedenis en actualiteit. In **hoe** maak ik kunst gaat over materiaal, bijvoorbeeld verf en techniek maar ook over professionele keuzes, met wie werk ik samen en wat gaan we maken. Het **wat**: de manier van verbeelden wordt daar weer door beïnvloed.

Visie op mijn praktijk

Uit de drie casussen komt naar voren dat de communicatie over wat ik maak sterk wordt bepaald door de omgeving waaraan ik deelneem. In die omgeving wordt het werken met verf snel geassocieerd met het maken van 'kunst'. Dat maken wordt dan ook gezien als iets met een lage drempel, 'dat kunnen wij ook'. Kinderen doen het graag, ouderen moeten uitgenodigd worden. Maar als ze iets gaan doen, wordt het meestal wel een interessant product.

Ik kies voor werken met verf vanuit praktische overwegingen, daardoor selecteren de deelnemers zichzelf en wordt het beeld bepaald.

Ik ben nu 10 jaar bezig en het wordt steeds belangrijker om te kunnen formuleren dat ik kunst maak. In de kunstgeschiedenis zien we dat er steeds weer veranderingen en vernieuwingen zijn waar kunstenaars zich toe verhouden. Velen verbinden hun kunst aan maatschappelijke ontwikkelingen. Ik voel me beïnvloed door die kunstenaars. Twee voorbeelden zijn Marcel Duchamp en Joseph Beuys. Ik citeer uit het boek 'De navel van Daphne' van Maarten Doorman: *"Kunst staat buiten de wereld en omarmt haar soms zo hevig dat ze er even mee samenvalt."* De surrealisten werden communisten, Dada poogde de hele kunst als instituut onderuit te halen, te beginnen met Duchamps urinoir ¹³ *"Na de oorlog besloot Beuys voor een carrière in de kunst te kiezen en heeft van zijn oorlogservaringen gebruik gemaakt."* Beuys verkondigde herhaaldelijk dat in beginsel ieder mens een kunstenaar is... en koos voor een activiteit om iets in de omgeving te veranderen met behulp van denken, taal, handeling en een object, ... ¹⁴

Ik sta in de wereld en kies een thema om een organisatie in beweging te krijgen. Ik breid mijn kunstpraktijk stapsgewijs uit.

¹³ Idem volgens Maarten Doorman

¹⁴ idem

6

Zeven werken van barmhartigheid.

7

Dit werd als rommel gezien.

8

Doekjes van 20 bij 20 doen het goed.

Project: Werken met kinderen (2020) foto 6

Samen met een steeds groter wordende groep kinderen schilderden we een heel groot wandkleed. Het thema was 'De zeven werken van barmhartigheid'. Toen maakten we alleen een actuele verbinding met het oerchristelijke verhaal. Nu stel ik de vraag naar de relatie met de geschiedenis van het christendom en hun rol in de wereld.

Casus 2: Werken gericht op organisatieverandering (2021) foto 7

We gaan helpen met het kerstspel en zetten een 'kunstdepot' op. Het collectief is bewust samengesteld uit kunstenaars met een verschillende etnische achtergrond. Het hulpproject voor Angola komt niet van de grond. Wat is het probleem? Is de organisatie te veel bezig met haar interne problematiek? Het corona beleid heeft totgevolg het opstappen en ontslag van bestuurders en functionarissen.

Casus 3: Werken met een thema (2023) foto 8

Er dient zich bijna automatisch een maatschappelijk thema aan en ik zie een nieuw soort continuïteit. Het Robijnhofproject kan een vervolg krijgen. Aandacht voor onderzoek van ons slavernijverleden vraagt om dialoog met betrokkenen. Het is 160 jaar geleden dat de slavernij werd afgeschaft, maar iedereen erkent de doorwerking ervan in racisme, achterstanden en het verzet tegen de multiculturele samenleving. De morele rechtvaardiging van de slavernij door christelijke theologen is hier mede schuldig aan.

De nieuwe invulling van mijn afstudeerproject is begonnen.

“Wat is dit, wat moet die rommel hier?”¹⁵

Hoofdstuk 3 Soort kunst

Een eigen praktijk – kiezen voor samenwerking en een maatschappelijke thema en een collectieve aanpak – geeft een eigen *soort* kunst

Op 23 februari 2023 werd ik 75 jaar. Ik ga het zelf niet groots vieren, maar 24 en 25 februari zou ik een feestje voor mijn ondersteuners en collega's geven. Ik ben dus nog steeds vooral 'professioneel' bezig, althans nog wel in opleiding. Het 'feestje' is de eerste keer dat het project '160 tinten bruin', het vervolg, wordt gepromoot.

Men kan 'kunstdozen' meenemen. Op 12 maart wordt er een kleine expositie geopend in een galerie en ik ga daar ook met bezoekers aan de slag met de dozen. 26 maart is een bezinningsdag in de Hooglandse Kerk met dialoog als hoogtepunt van het project.

¹⁵ Een argeloze bezoeker van een kerkdienst voorafgaande aan het kerstspel

Dit hoofdstuk gaat over identificatie (participatie), bewustwording (begeleide verandering) en politisering (actieve deelname aan veranderingsprocessen). Een duidelijke agogische aanpak. In dit geval gebruik ik het slavernijdebat als probleem voor de hele gemeenschap van de Ekklesia. Door informatie en gesprek, in combinatie met het maken van kunst, kan er een dialoog op gang komen. Zo kunnen mensen van standpunt veranderen en tot actie overgaan.

Soort kunst = iets met proces, participatie en politisering

Een 'politieke' keuze voor bepaalde participanten geeft de kunstpraktijk vorm. Het collectief geeft invulling aan de verbeelding. De actie bepaalt het effect. De kunst heeft een katalysatorische en ondersteunende rol.

Participatieve kunst begint bij de selectie van de participanten. Dat gebeurt op twee manieren:

1. wie nodig je uit, hoe en waar en met welke vraag?

Ik heb iemand uit de 'Black Lives Matters' beweging. Op 16 oktober 2022 vertelde Jacintha Groen over haar eigen bewustwordingsproces en hoe kunst daarbij een rol heeft gespeeld. Haar verhaal bleef niet zonder gevolgen. Op 12 maart opent zij mijn expositie en op 26 maart organiseer ik samen met haar de bezinningsdag.

2. Hoe ga je verder als het verhaal aanslaat?

Het verhaal over de rol van de kerken bij het goedpraten van slavernij brengt nieuwe ideeën. Ik verbreed de groep deelnemers aan mijn project, het actuele debat helpt de Ekklesia om zich opener op te stellen naar anderen. Het maatschappelijke debat over slavernij excuses brengt mensen weer terug naar hun geschiedenis, hun opvoeding, hun roots. Wat vindt de kerkgemeenschap waarin ik ben opgevoed en wat betekent dat voor mij persoonlijk (micro), mijn organisatie (meso) en mijn politieke stellingname (macro)? En zo kan het kunstwerk **'160 tinten bruin'** helpen!

Deelnemers zouden het gevoel moeten hebben dat ze met kunst bezig zijn. Schilderen, knippen plakken, doekjes van 20 bij 20 zou dat gevoel moeten kunnen oproepen en dan ook de combinatie van galerie en kerk maakt het compleet.

Ik ga de werken van barmhartig verbinden met de '160 tinten bruin'.

“Groen en rood zijn complementaire kleuren als je ze mengt krijg je bruin”¹⁶

Hoofdstuk 4 Kleur bekennen

Antwoord op mijn onderzoeksvraag: “Hoe maak ik participatieve, maatschappelijk relevante, kunst?”

Eva de Visser¹⁷ leerde mij kleuren mengen. Door Theolieke Smit¹⁸ ontdek ik tijdens een studiereis de pigmenten van Marokko. Met de mensen aan de gele tafel in de Robijnhof ging ik verf maken. Wij bepalen zelf wie we zijn!

Antwoord vinden op mijn probleemstelling is vooral ordenen van ervaringen. Het is ook kleur bekennen.

¹⁶ Zomaar een opmerking van iemand in een tv programma

¹⁷ Docent bij Ars (Ars Aemula Naturae, “de kunst wedijvert met de natuur” is een kunstenaarsvereniging in Leiden)

¹⁸ Oud student van de opleiding Haarlem Leiden

Voor het schilderen heb je verf nodig, doek en kwasten. Ik leer al snel dat het technische niet mijn sterkste kant is. De agoog in de Robijnhof werkt altijd al samen met kunstenaars. Door haar wordt mij heel duidelijk dat je door kunst je een identiteit kunt verwerven en je kunt verbinden met anderen. Mijn visie op kunst krijgt een kleur. Naast het schilderen gaan we ook groente verbouwen, eten maken en mensen uitnodigen.

De kleurencirkel

Een les van Pieter Berkhout: verf is kleur. Dit lijkt op het eerste gezicht gewoon te gaan over technische kennis. Primaire en secundaire kleuren, warme en koude kleuren, contrast- en steunkleuren, allemaal termen die voorkomen in de theorie van Johannes Itten.

Op de Robijnhof wordt ook met kleur gewerkt. Jamal kan er goed mee uit de voeten, hij maakt prachtige muurschilderingen. Roos doet ook aan kunst vanaf de gele tafel, zij maakt een podcast en een boekje. Ze studeert af met het 'diner voor gelukzoekers'. Ik ben erbij en helemaal ondersteboven van dit soort kunst.

De cirkel is rond: je kunt schilderen, knippen plakken maar ook alles combineren, tot film aan toe. De cirkel is rond: ik werk weer samen met Roos.

Roos Tulen

Tien jaar geleden kwamen we elkaar tegen. Ze kwam stage lopen bij mij, de plek werd niet goed, maar ik heb heel veel geleerd. We hebben op heel veel momenten in de afgelopen jaren samen 'kunst' gemaakt. Op het moment werken we weer samen. We maken 'de mantel van barmhartigheid'. Uiteindelijk wordt dit een combinatie van schilderen, installatie en performance.

Itten

In het boekje "Kleurenleer" schrijft Itten over zijn onderwijspraktijk op het Bauhaus, vernieuwend kunstonderwijs begin twintigste eeuw. Hij combineert daar uiterlijk van studenten met voor hen goede kleuren en thema's. Vooroordelen en racisme was ook hem niet vreemd. Kleuren bieden objectieve en subjectieve, sociale en politieke, artistieke en associatieve belevingen, te gebruiken voor mijn kunst.

9

Werk van Jamal in de Robijnhof.

10

Het diner voor gelukzoekers.

11

Religieus bloemschikken.

Niet alles is verf maar wel kleur

In de opleiding worstel ik met mijn visie op kunst. Ik krijg het stempel ‘politiek’. Ik onderzoek de begrippen: community art, participatieve kunst, activistische kunst, maatschappelijk relevante kunst in relatie tot de autonome kunstenaar. In mijn kunstpraktijk bij de Ekklesia ga ik een samenwerking aan met Monique van der Gaag. Zij is (kunst)historica en heeft een vakopleiding bloemschikken gedaan. Zij maakt bloemschikkingen, die passen bij thema’s en evenementen. We werken ook samen met een dichter, een verhalenvertelster en een fijnschilder. Samen gingen we de samenwerking met Jacintha Groen aan. Zij vertegenwoordigt de Black lives matterbeweging in Leiden. Zij zingt ook in een Gospelkoor en kent veel muzikanten van kleur. En ze kan heel lekker koken. Door me ‘politiek’ te verbinden met Jacintha beken ik kleur. Ik ga verder met 160 tinten bruin. Daarvoor ga ik samen werken met galerie Zône in Leiden.

Dialoog is nu heel erg noodzakelijk

Met het collectief (de Kunstcommissie in de Ekklesia) ontwikkel ik het project “Voorbij de komma”. Een bezinningsdag over Slavernij toen en nu¹⁹. Ik bedenk met Jacintha een eigen opzet voor de dialoogtafels. We willen mensen gaan helpen ‘kleur’ te bekennen. Met Monique ga ik het gebruik van ‘trommels’ in de kerk introduceren. Iedereen, die langskomt in de galerie mag werken aan het ‘kunstwerk’. Op de Bezinningsdag, slotactiviteit van het project, introduceren we ‘de mantel van barmhartigheid’. We gaan een gedicht van Willem Wilmink zingen over de zegeningen van de multiculturele samenleving. Leiden wordt een ‘veelkleurige stad’ waar we allemaal van dromen.

Of mijn kunst ‘kunst’ is en relevant voor het maatschappelijk debat laat ik aan anderen over. Dat ik het werk niet alleen heb gemaakt en dat de deelnemers door materialen en kleuren te gebruiken zich kunnen verhouden tot een voor hen belangrijk onderwerp, dat kan ik wel vaststellen. Kom maar kijken naar ons eindproduct op 26 maart.²⁰

¹⁹ In de Hooglandsekerk met een viering, forum, dialoogtafels en slot feest.

²⁰ Je hoeft niet alleen te kijken je kan ok meedoen.